

A rendszerváltozások éveit – vallomások keresztmetszetében

Mindig irigyeltem azokat, akik egyszerre öt-hat könyvet is olvasnak anélkül, hogy ezt szellemi ide-odakapkodásnak éreznék. A közelmúltban kivételként két könyvet olvastam – olykor egy órán belül is váltogatva őket. A méltán nagy sikerű, a szovjet lágerekbe elhurcolt nőknek emléket állító 2018-ban Szász Attila rendezésében készült *Örök tél* forgatókönyvének alapjául szolgáló novella szerzőjének, Havasi Jánosnak *Ha azt mondom, Párizs... Kirándulásaim a diplomáciába* című vallomással ötvözött „munkanaplóját” és Sereg Andrásnak Boross Péterrel készített interjúkötetét, amelynek „Sorsomat gubancos fonállal szőtték” alcíme fölötti tömör főcímben utalás történik a beszélgetőtárs életkorára is: *Boross 90*. Az utóbbi könyv elolvasására Kulin Ferencnek az *Életünk* áprilisi számában Boross Péterrel *Európa csak az európaiaké lehet* címmel folytatott eszmecsereje serkentett. A Sereg András és Boross Péter beszélgetésfolyamatát a beszélgetőpartner Antall-kormányban játszott szerepének ismertetése során fel-felkavarhatják a Kulin Ferenc által már évekkal ezelőtt kezdeményezett tény- és eseményszembesítések érzelmhullámai. Vagyis Boross és Kulin beszélgetését sajátos élveboncolásos confessio-jellege teszi izgalmassá.

Hasonlóan izgalmas Havasi János naplószerű beszámolója is – két szakaszra bontható párizsi kulturális diplomáciai tevékenységéről. Havasi János, akit eredetileg a nagykövet, Szávai János hívott sajtóattasénak 1992 őszén Párizsba, végül a Magyar Intézet igazgatóhelyettesi posztján kötött ki. Rögtön idegőrlő akadályokban ütközött – saját elvbarátja részéről. A szintén új embernek számító becsvágyó főnöke ugyanis mániákusan azt vallotta, hogy a PMI-nek amolyan akadémiai fiókkintézetként, kutatóműhelyként kell működnie, s a hagyományos programoknak kint kell helyet keresni a város és a vidék kultúrházaiban, mozijaiban, színházaiban. Beosztottjának viszont az volt a meggyőződése, hogy az 1980-as évek második felében, Párizs egyik legforgalmasabb helyén megvásárolt, felújított és egyre inkább látogatott impozáns épület termeit kell új tartalommal megtölteni – támaszkodva azokra az ott és vidéken élő magyar és

KOVÁCS ISTVÁN (1945) költő, író, műfordító, történész, polonista.

francia polgárokra, akik már évek óta szívügyüknek tekintették a magyar kultúra franciaországi jelenlétét, népszerűsítését. A rendszerváltozás Magyarországa iránt, mint ahogy egész Nyugat-Európában, Franciaországban is nagy volt az érdeklődés, és pozitív az 1956 keretébe vont Magyarország-kép. Ezen persze külföldön is minden eszközzel rontani törekedett az Antall-kormány tömegkommunikációt uraló hazai ellenzéke. A rombolást azonban úgy-ahogy ellensúlyozni tudta a magyar miniszterelnök iránt Párizsban is megnyilvánuló, bár a németországinál mérsékeltebb rokonszenv.

Én is „kívülről”, de Havasi Jánosnál két évvel korábban, 1990 nyarán kaptam „meghívást” a diplomáciába. Amikor híre ment, hogy külügyi szolgálatot vállaltam, jóindulatúan aggódó ismerőseim arról győzködtek, hogy spájzoljunk be minél több tartós élelmiszert, mert biztos, hogy az év végére éhínség tör ki, és bukik az Antall-kormány. Egyik szomszédunk magabiztosan a tudomra adta: egy láda pezsgőben fogadott időközben vállalkozóvá lett egykori elvtársával, hogy az év végére a kormány általuk izgatottan várt bukása bekövetkezik... Egy másik, pártkarriert befutó ismerősünk sajátos menlevélként a levéltárcájában hordott valamiféle dokumentumot arról, hogy bár ő tíz éve egy vállalat igazgatója, apja azonban altiszt volt a Horthy-hadseregben. Így, ha addig betöltött pozíciója miatt le akarnák tartóztatni, e „papírral” talán meg tudja magát védeni. Mivel akkoriban éppen Balassi költészetével foglalkoztam, ezeket hallva rendre kikíváncsozott belőlem Júlia asszonynak az egyik török bejtben Balassi Bálinthoz intézett kérdése: „Megbolondultál...?” Persze, dehogyan bolondult meg, csupán pártja bevett gyakorlatából indult ki.

Ebben a hangulatban érkeztem Varsóba, és már nem is csodálkoztam azon, hogy a sofőr lakásában kapott helyet a családom arra a pár hónapra, míg meg nem bukik az Antall-kormány. A kulturális tanácsosi poszton végül szerencsésebb voltam, mint első megbízatása idején intézet-igazgatóhelyetteséként Havasi János. A kötelező napi diplomáciai feladaton kívül szabad kezet kaptam az omladozó – a könyvkiadás területén egyenesen romokban heverő – kulturális kapcsolatok helyreállítására, építésére. A frissen kinevezett nagykövet, Engelmayer Ákos ütőképes gárdát hozott össze az újjászervezett nagykövetségben. A régi káderek csak a központból igyekeztek őt lesre futtatni többek között azzal, hogy egy napon belül egymásnak ellentmondásos utasításokat küldtek. Így kelthették azt a látszatot, hogy a nagykövetséget a kapkodás, hozzá nem értés, „szakmaisághiány” uralja. A szakértők ott vannak, ott, a túloldalon...

Mindaz, ami Sereg András, Boross Péter és Kulin Ferenc beszélgetéseinek tárgya, elsősorban a demokráciát veszélyeztetőnek kikiáltott kormánypártok és a demokrácia védelmében, mondjuk úgy, életét és vérért szavakban áldozni kész ellenzék küzdelme és az arról szóló hírek, amelyek a médiában felerősítve, eltorzítva az ország legtávolabbi szegletébe is eljutottak. És ami fontosabb, bejárták Európát. A külföldi sajtón, politikai intézményeken és befolyásos képviselőiken át vargabetűt téve, a kormányt, a kormánypártokat kárhóztatva jutottak el az amerikai és európai nagykövetségekre.

Kérdés, hogy a rendszerváltozás sikerében, ami a szabad választások eredményeként felállt Antall-kormány sikerét is jelentette, egyáltalán érdekelt volt-e az ellenzék? És érdekelték voltak-e a kormánypártból kiszakadt egyes csoportok? A „szakadárok” vezető képviselői destruálásuk révén a tagadás, a pártoskodás „hőseiként” árnyékot vetettek az egész parlamentre, s persze rontották a rendszerváltozás hitelét is. Ebben a helyzetben a két szemben álló fél, a kormánypárt és az ellenzék hogyan viszonyult hozzájuk? Hozzájuk, a közvéleményt is kiemelten foglalkoztató személyekhez? Például az annak nyomán kialakult helyzethez, amikor Torgyán Józsefről elterjedt, hogy a szocialisták beépített embere, s Antall József miniszterelnökként ezt érzékeltette is vele. Jelezve, hogy bizalmatlanságra okot adó múltbeli tevékenységéről dokumentuma van. Boross Péter Antall eljárását hibának tartotta, belügyminiszterként ugyanis meggyőződhetett róla, hogy Torgyán nem volt ügynök. Boross ezzel kapcsolatban kifejti, hogy a jó politikusnak történelmi tapasztalatokkal, felelősségérzettel, emberismerettel és empátiakészséggel, mi több, pszichológusi adottságokkal kell rendelkeznie. A „gátlástalan ambícióival [...] nagyhatalmi játékok eszközévé” váló Torgyán iránt bizalmát veszítő Kulin gyanakvásának jogosságát Boross Péter nem vonja kétségbe, de magyarázatul hozzáteszi: „Mután miniszterként ezt a területet kellett felügyelnem, s éppúgy szembesülhettem ártatlan gyanúsítottak tragédiáival, mint ahogyan láthattam piszkos gazembereket, akik személyes bosszúvágyukat kiélve vádoltak meg büntetlen embereket, s ezzel egész családokat tettek tönkre, tartom magam ahhoz az elvhez, hogy kétséget kizáró bizonyítékok hiányában a gyanakvásainknak nem adhatunk hangot. Torgyán esetében egyébként nemcsak morális, jogi és politikatörténeti, hanem kórtani szempontokra is figyelniünk kell. Aki képes az önportróját is olyan abszurd módon a hatalmi ambícióihoz igazítani, ahogyan ő tette, azzal szemben nemcsak politikai meggyőződésünket, hanem a beteg iránti részvétünket is? működtetnünk? kell. Itt talán elég, ha csak arra a legendájára utalok, amely szerint ő fegyverrel fordult a németekkel szembe, amikor azok elkezdtek kihurcolni az országból nemzeti kincseinket. Ne feledjük, ő akkor 12 éves volt! Hogy ilyen karakter vezető pozícióba kerülhet egy történelmi korszakváltás folyamatában, az – azt gondolom – az utánunk jövő nemzedékek számára is figyelmeztető lehet!”

Elsősorban a kormánypártok iránti bizalmatlanságot forrásította fel az a hír, hogy az újonnan megválasztott képviselők között milyen nagy a besúgók aránya. Szabó Iván híresztelése szerint 30–40 százalék. A titkosszolgálatokat is felügyelő Boross Péter meggyőződhetett arról, hogy legfeljebb „25 vagy 26 III/III-as ült a parlamentben”, vagy még annyi sem, s közülük nyolcan-tízen az MDF-frakcióban. Ennek kapcsán a Németh Miklós által Antall Józsefnek átadott „ügynöklistáról” a következő megjegyzést teszi: „Ha valaki neveket írogat egymás alá, önmagában még nem listát készít, legfeljebb improvizatív felsorolást.” A Grósz-Németh-féle szocialista kormány nemcsak fals ügynöklistát hagyott hátra, hanem kilencmilliárd dollár államadósságot is, s a sokak által hirtelen-

jében üdvösnek tartott Gorenje-korszakot, amely lecsapolta az ország devizatartalékát. „1994-ben, amikor átadtuk a kormányzást, az ország devizatartaléka hatmilliárd dollár volt. Azért ez egészen más pozíció. 1995 márciusában azért lett szükség a Bokros-csomagra, mert a Horn-kormány nyolc hónapig nem csinált semmit” – teszi hozzá Boross Péter.

A Sereg Andrással folytatott beszélgetésből tudjuk meg a Göncz Árpád kifütyülésének keletkezéstörténetét, vagyis azt, ahogyan az ezzel kapcsolatos eseményeket Boross Péter érezte: „1992. március 15-én Demszky Gábor a Petőfi-szobornál agresszív beszédet mondott. A főpolgármester száját olyan mondatok hagyták el, mint »el a kezekkel a médiától« meg hasonlók. Ez volt a nyitánya annak a folyamatnak, hogy legszebb nemzeti ünnepeinket napi pártpolitikai nyavalyák hangoztatására használták fel. Közben sorra buktak el az igazságtételi próbálkozások. Ebben tevőleges szerepet vállalt Göncz Árpád is. Az ötvenhatosok zúgolódtak, hogy az államfő, aki maga is üldözött volt, osztja az ellenzék nézeteit. A kifütyülés után tudtam meg, Márton András felhívta Göncz Árpádot telefonon, hogy egy ötvenhatos, Regéczy szeretne az október 23-ai ünnepségen felszólalni. Göncz erre azt mondta, hogy ötvenhatosnak legyen elég ő. Ez a történet gyorsan elterjedt a köreikben. Minderről azonban akkor még nem tudtam semmit, hiszen előző nap és az ünnep délelőttjén is vidéken voltam. Amikor az államfő megjelent a Parlament előtti emelvényen, szórványos fütyt fogadta. Göncz várakozott, míg a füttyszó erősödött. Én lent álltam, fent volt az emelvény, a köztársasági elnök nem szólalt meg. Nagyon kínos volt. [...] Vártam, hogy megszólaljon, de ő továbbra is tétován álldogált. Felüvöltöttem: szólalj meg, szólalj meg! Göncz azonban nem szólalt meg, mert ha beszélni kezd, úgy be volt hangosítva a Kossuth tér, hogy az minden zajt elnyomott volna. Emlékszem, a német államfő azt követően szónokolt valahol, közben a tömeg majdnem megostromolta, de egy pillanatra se hagyta abba a beszédet, holott a szónoklat alatt a rendőrökkel verekedtek a tüntetők. Volt még egy ropant furcsa körülmény, ami szintén utólag derült ki: minden parlamenti párt képviseltette magát az ünnepségen, egyedül az SZDSZ maradt távol.”

Boross Péter minden kényesnek ható kérdésről beszél Sereg Andrásnak. Kulin Ferenc és Boross Péter ugyancsak minden kényes kérdést megbeszélnek egymással, így az olvasó tisztábban láthat. Amikor például Boross Péter megjegyzi Kulin Ferencnek: „az Antall–Csurka-konfliktus kiéleződéséhez Te is hozzájárultál »a nemzeti liberális« barátaiddal (Debreczenivel, Elekkel, Balázssival, Furmannal) együtt”, a kérdésre a vártnál is izgalmasabb választ kapunk: „Az én konfliktusom Csurkával hamarabb kezdődött, mint az Antall–Csurka-párharc. Nekem – a Kulturális Bizottság elnökeként – az volt a feladatom, hogy »nyélbe üssem« a kétharmados médiatörvényt, s csaknem másfél évig tartó előkészítés után már majdnem célba is értünk. Jurányi Benedek barátunk és jogi tanácsadóm segítségével sikerült »kiaknáznom« azt az engesztelhetetlen gyűlöletet, ami a bizottságunk liberális és szocialista tagjainak viszonyát jellemezte, s így a népnemzeti szocialista Kósa Ferinek és az ő tanácsadójának

- a tudósként és filozófusként is a nemzeti értékrend elkötelezettjeként az egész csapatból magasan kiemelkedő - Vass Csabának a közreműködésével sikerült »benyújtanunk« egy olyan törvényjavaslatot, amely maximálisan megfelelt a nemzetközi normáknak és az MDF-frakció igényeinek is. Ekkor történt, hogy a szocik és az SZDSZ-esek félretették minden ellentétüket, s a plenáris ülésen megtorpedózták a törvényjavaslatot. A velünk sikeresen egyezkedő Kósa Ferit visszahívták, és azt a Gellért Kis Gábort küldték be helyette, aki hozzásegítette az SZDSZ-t ahhoz, hogy az első ciklusban már ne kerüljön napirendre a média-törvény. Én ekkor így nyilatkoztam az engem faggató újságíróknak: »Uraim, történelmi pillanat ez, mert most született meg az MSZP-SZDSZ koalíció!«

Mi köze volt mindehhez Csurkának? Látszólag semmi. Csakhogy a két ellenzéki párt frigyére nem került volna sor, ha a médiaügyek hatalmi szóval történő rendezését követelő ultraradikális publicisztikájának a hatásával nem alapozta volna meg a két ellenzéki párt? sírig tartó? (a későbbi kormánykoalíciójukat is megalapozó) szövetségét.”

Ez a szövetség Antall halála idején már körvonalazódott. Ennek a veszélynek tudatában foglalta el a miniszterelnöki posztot Boross Péter, akinek ellenjelöltjei Szabó Iván és Für Lajos voltak. (Kulin Ferenc - mint ezt bevallja - Szabóra szavazott.) Úgy vágott bele a kormányzásba, hogy az ellenzék eleve elkönyvelte közeli bukását, s ezt világgá is kürtölte. Emiatt a választások előtt pár hónappal a már biztos bukásról szóló hírözön miatt is megkülönböztetett figyelem kísérte az új magyar miniszterelnök rövid párizsi látogatását 1994. február 23-án, amelyről Havasi János így számol be: „Eredményességét tekintve diadalmenet: reggel 8 és este 8 óra között külön-külön találkozott az egykori és jelenlegi francia köztársasági elnökkel, a miniszterelnökkel, az ipari, a védelmi, a kül- és belügyi, valamint a költségvetési tálcák minisztereivel, az OECD [Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet - K. I.] főtitkárával, a franciaországi üzleti elit képviselőivel, a magyar emigráció jeles képviselőivel, a magyar és francia sajtó tudósítóival. Sem előtte, sem utána magyar állami vezető nem randevúzott ennyi francia potentáttal egyetlen program keretében.” Havasi János mindezt a következőkkel egészíti ki: „Boross viharos tempóban, mondhatnám huszáros módon lebonyolított látogatása természetesen élénk visszhangot keltett a francia sajtóban. A vezető napi- és hetilapok munkatársai mind eljöttek a követségi sajtóértekezletre, de képviseltette magát a *Frankfurter Allgemeine*, a *Neue Zürcher Zeitung* és a *Financial Times* is. Az OCED - franciául OECD - közleménye Boross Péter megnyilatkozásából azt emelte ki, hogy a magyarországi külkereskedelmi forgalom hetven százaléka már az EU, illetve az OECD országaival bonyolódik le, s hogy Magyarország az elmúlt három évben megteremtette a piacgazdaság közgazdasági alapjait.” A közelgő választások kapcsán Boross Péter azt is kijelentette, hogy kizárt a koalíció „mind a szocialistákkal, mind a szabad demokratákkal, mert az utóbbiak a »baloldallal flörtölnek.«”

Erről a látogatásról a következőkben számol be Boross Péter Sereg Andrásnak: „Találkoztam François Mitterand köztársasági elnökkel, aki a magyar

demokráciát féltette. Szóba hozták a nacionalizmusunkat is, mire megnyugtattam a külügyminisztert, ne aggódjon, sohasem fogom olyanra ragadtatni magam, mint tette azt annak idején Kanadában De Gaulle tábornok. Párizsi látogatásomon nem tudtam mást tenni, mint megmutatni az érdekrendszerünket. Összességében kapcsolatfelvételnek megfelelő volt.” Hogy Boross udvariasan, de hatásosan vissza tudjon vágni a francia külügyminiszternek, ahhoz birtokában kellett lennie a megélt történelem tapasztalatain túl az alapos történelmi műveltségnek, ismereteknek. S hogy mindezek birtokában van, azt a Sereg Andrással és Kulin Ferencsel folytatott beszélgetések is tanúsítják. Boross Péter tudta, hogy egyetlen magyar államfő, kormányfő se keltett a szomszédos országokban tett látogatásai során oly nagy döbbenetet, mint De Gaulle, amikor Kanadában a szabad francia Quebecet éltette.

Mint az 1994-es májusi választások bizonyították, a Boross Péter által említett flörtből házasság, azaz koalíció lett. Az MSZP-SZDSZ-kormány megalakulása után magyar részről szeptember 28-án került sor az első magas szintű látogatásra Párizsban. Göncz Árpád köztársasági elnök tette tiszteletét többek közt azért, hogy a francia–magyar gazdasági kapcsolatokat szorosabbra fűzze. A találkozóról a választások után bekövetkező tisztogatások során a posztjáról menesztett, s immáron sajtótudósítóként dolgozó Havasi János így számol be: „Az Élysée-palotából a Jéna-palotába mentünk át, a Gyáripárosok Szövetségének székházába, ahol már több száz francia vállalatvezető és üzletember várta a magyar államelnököt. A szövetség elnöke köszöntőjében nagy-nagy dicséretet zengett a magyar társadalmi és gazdasági átalakulás sikereiről, az élenjáró fiskális és monetáris politikáról, a befektetői környezetről, a magyar menedzserek tanulékonyságáról és kreativitásáról. Aztán következett Áрпи bácsi. Megköszörülve a torkát, szokásos finom mosolyával a szája szögletében megköszönte az elnök szívélyes szavait, majd elkomorult, mélyet sóhajtott, s elkezdte szapulni hazája gazdasági életét. Hogy sajnós nem olyan szép a mennyasszony, amilyennek francia vendéglátónk lefestette. A növekedés csak látszatnövekedés, és még csak nem is export-orientált, hanem – még kimondani is szörnyű: – a belső fogyasztás hajtja; az Antall-kormány késlekedett a strukturális reformokkal, a Nemzeti Bank elszurta a kamatpolitikát és így tovább és így tovább. Felsorolta mindazt a mantrát, amelyet Békesi László és a hasonló huhogók éveken át a fülébe súgtak. A hallgatóságon mind nagyobb döbbenet lett úrrá. Sokan fészkelődni kezdtek. – »Biztos, hogy ez a maguk köztársasági elnöke?« – fordult hozzám hüledezve a mellettem ülő francia férfi.”

A beszédben nem volt semmi meglepő. Része volt a „Merjünk kicsik lenni!” új bel- és külpolitikai irányvonalnak. Havasi János ezt jóval a magyar gazdaságot lejárató Göncz Árpád-beszéd előtt már akkor érezte, amikor „a Horn-Kuncze-kormány egyik első intézkedése a budapesti világiállítás lemondása volt.” Ehhez csak annyi hozzáfűzni valója van: „A legszomorúbb, hogy még élvezték is...”

1995. január végén az auschwitzi haláltábor felszabadításának ötvenedik évfordulója alkalmából rendezett emlékünnepségre Lech Wałęsa lengyel köztársasági

elnök Európa valamennyi államfőjét meghívta. Engelmayer Ákos nagyköveti kiküldetése ezzel az ünneppel ért véget, én még öt hónapig maradhattam krakkói főkonzul. A Katowicéhez közeli repülőtéren vártuk a magyar köztársasági elnököt, akit időtlen idők óta ismertünk. Annak idején hosszú órákat szentelt nekem, hogy a műfordítás műhelyitkaiba beavasson. Amit e téren tanultam, neki köszönhetem. Nagy megkönnyebülésünkre most az öt árnyéként kísérő hihetetlenül ellenszenves „ceremóniamestere”, sajtófőnöke nélkül érkezett. Nem értettük, miért tűrte meg maga mellett, mi több: miért támaszkodott rá. Fél óránk volt, hogy Auschwitzba, vagyis Oświęcimbe induljunk. Ezalatt végre zavartalanul, őszintén beszélgethettünk hármásban. Apránként mintha a hajdani meghitt baráti hangulat árama járt volna át bennünket... Ami hirtelen áramütéssé változott. „Tudjátok fiúk, a tavaly tavaszi választás eredményeként Magyarországon végleg lezárult a Horthy-korszak...” – szögezte le hangosan, hogy mindenki hallja.

Utóirat Havasi János könyvéhez.

A terjedelmes kötet több mint kétharmadát kitevő „munkanapló” Havasi János 2015-től négy éven át tartó párizsi kulturális intézeti igazgatói tevékenységének módszeres dokumentálása. Számomra a napi tevékenység ismertetése rendkívül izgalmas, mivel át tudom élni egy-egy program sikeres lebonyolítását, a mögöttes gigantikus szervezői munkát, szellemi és idegi erőfeszítést, a helyi erőkkal és a hazai kiküldő szervekkel folytatott többnyire harmonikus, de időnkénti méltatlan harcot. A kudarc ilyen esetekben kizárólag az intézetvezetőké, míg a sikernek megszámlálhatatlan a gazdája. Megnyugtató, hogy Havasi János igazgatói működése során egyre szaporodott e sikergazdák száma. Meglepetést olykor s ennek következtében nagyritkán gondot is azok okoztak, akik Magyarországról kiutaztatva és az Intézetben fellépve a francia sajtónak adott nyilatkozataikban harsányan szidták a magyar kormányt és miniszterelnökét – a szólásszabadság jegyében. Az Intézethez kötődött párizsi magyarok egynémelyike ugyanezt tette. De az elmúlt tizenkét év az emberi jellemek ezen típusához hozzászoktatott.